

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

УДК 378/14

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298619>

Віталій Журавель, кандидат військових наук, доцент,
начальник кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Сергій Бурбела, кандидат військових наук,
доцент кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Юрій Юрчак, викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

На основі аналізу подій, що відбуваються в Україні, під час яких Державна прикордонна служба України виконує завдання з відсічі та стримування збройної агресії російської федерації проти України, висловлено думку, що особовий склад зазнає інформаційно-психологічних впливів. Ці впливи формують певну інформаційно-психологічну обстановку у сфері безпеки державного кордону.

Обґрунтовано актуальності протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни. Досліджено становлення теорії гібридної війни, військово-теоретичні підходи до характеристики її сутності. Наголошено на необґрунтованому характері здійснення гібридної агресії російської федерації проти України. Розкрито необхідність удосконалення системи забезпечення національної безпеки України з урахуванням специфіки Державної прикордонної служби України. Проаналізовано проблемні питання захисту національних інтересів на державному кордоні.

Ключові слова: гібридна війна; національна безпека; Державна прикордонна служба України; збройна агресія; інформаційна складова війни; безпека державного кордону.

Літ. 9.

Vitaliy Zhuravel, Ph.D. (Military Sciences), Associate Professor,
Head of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

Serhiy Burbela, Ph.D. (Military Sciences), Associate Professor of the
Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

Yuriy Yurchak, Lecturer of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

**SOME PEDAGOGICAL ISSUES OF COUNTERING
THE NEGATIVE INFORMATION INFLUENCE ON THE PERSONNEL OF SECURITY
AUTHORITY OF STATE BORDER IN CONDITIONS OF WAR**

Based on the analysis of the events taking place in Ukraine during which the State Border Guard Service of Ukraine performs the task of repelling and restraining the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the opinion is expressed that the personnel is exposed to informational and psychological influences. These influences form a certain informational and psychological environment in the sphere of state border security.

The relevance of countering the negative informational influence on the personnel of the state border protection body in war conditions is substantiated. The formation of the theory of hybrid war, and military-theoretical approaches to the characterization of its essence are studied. The groundless nature of the Russian Federation's hybrid aggression against Ukraine is emphasized. The need to improve the system of ensuring the national security of Ukraine, taking into account the specifics of the State Border Service of Ukraine, was revealed. Problematic issues of protection of national interests at the state border are analyzed.

The use of information and psychological influence against the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine in the conditions of information war was analyzed and methods of countermeasures were determined. It was found that the Internet media,

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

used by the enemy as a means of information struggle, is intended to influence the behavior and mentality of the population and border guards. The analysis shows that the negative informational and psychological influence makes it difficult not only to counteract its manifestations but also to identify the influences themselves and the subjects of their implementation.

It has been established that modern informational and psychological influence has become one of the main forms of confrontation between Ukraine and Russia.

Keywords: hybrid war; National security; State Border Service of Ukraine; armed aggression; the informational component of the war; security of the state border.

Постановка проблеми. У сучасних умовах різко зростає роль та значення інформаційного фактора у житті країни. Інформаційне середовище здатне прискорювати чи гальмувати розвиток усіх сфер суспільного життя, зокрема процесів, які тісно пов'язані з безпекою державного кордону.

Після початку російської агресії серед загроз національній безпеці України одні з перших місць посіли загрози інформаційного характеру, особливо небезпечні під час бойових дій. Радикальні зміни сталися після початку російської агресії проти України 2014 р. З 24 лютого 2022 р. це питання набуло ще більшого значення для безпеки державного кордону та забезпечення обороноздатності держави загалом.

На Державну прикордонну службу України покладається завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону і охорони суверенних прав України у її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. Під час воєнного вторгнення постає питання охорони та захисту державного кордону, що відбувається у складних умовах збройного конфлікту, який на початковому етапі мав характер гібридної війни на сході і півдні нашої держави. Загрози національній безпеці, суверенітету держави, безпеці державного кордону пов'язані передусім із агресією російської федерації (рф), яка не припиняє спроб анексувати територію України. На сьогодні у ході боїв та збройного протистояння знищено або захоплено значну кількість об'єктів прикордонної інфраструктури, техніки й озброєння. У цьому протистоянні саме Державна прикордонна служба України (ДПСУ) стоїть на передовій у відновленні суверенітету та територіальної цілісності України.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук шляхів забезпечення реалізації функції ДПСУ, виявлення проблемних питань захисту національних інтересів на державному кордоні і пошуку шляхів їх врегулювання, а також упровадження сучасних наукових поглядів та підходів у сфері прикордонної безпеки, адже сучасна, добре оснащена й ефективна Державна прикордонна служба України має виняткове значення для національних інтересів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформацій впливу на свідомість розглядали науковці: Я. Варивода, І. Воробйова, Б. Грушин, Д. Думанський, М. Лібікі, В. Лисенко, А. Мануйло, Д. Ольшанський, Г. Почепцов, П. Шевчук та інші

дослідники. Суть інформаційної війни в суспільстві була розглянута такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як М. Вершинін, П. Волховський, Я. Жарков, К. Каландаров, О. Литвиненко, Г. Перепелиця, С. Почепцов, А. Лук'янець, М. Попов, В. Фомін, які писали про формування концептуальних, теоретичних і технологічних аспектів інформаційної боротьби. Проблеми маніпулювання свідомістю людини висвітлювали Г. Ділігенський, В. Заріцька, О. Лалак, В. Остроухов, Г. Осика, В. Петрик, М. Присяжнюк, Є. Скулиш та ін. Наукові роботи А. Брушлинського, Г. Грачова, В. Лепського, А. Манойла, А. Петренка, І. Панаріна порушують проблеми стійкості особистості до негативного інформацій впливу.

Вищеперелічені науковці вивчали негативний інформаційний вплив у мирному житті та не враховували вплив соціуму на особистість під час бойових дій. Наше дослідження проводиться з урахуванням повномасштабної війни та радикальних змін, які сталися після початку російської агресії проти України. Тому питання протидії негативному інформаційно-психологічному впливу набуло ще більшого значення для безпеки державного кордону і забезпечення обороноздатності держави загалом.

Мета статті – обґрунтування деяких педагогічних питань протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Для отримання матеріалу статті ми аналізували наукові видання, виступи політиків, політичних оглядачів, скористалися опитуванням особового складу що виконує бойові завдання. Негативний інформаційно-психологічний вплив досягнув таких масштабів, що це можна назвати інформаційною війною [1]. Інформаційна війна – це відкриті та закриті цілеспрямовані інформаційні дії щодо нав'язування противникові небажаної інформації для зміни його поведінки через зміну мислення або для самознищення з метою отримання вигоди у матеріальній сфері. За М. Кондратюком, інформаційна війна як поняття поєднує в собі інформаційно-технічний та інформаційний вплив [2]. Такий вид протистояння не є новим. Ще VI ст. до н. е. Сунь-цзи у трактаті “Про військове мистецтво” описав основи інформаційно-психологічної війни і стверджував, що необхідно інформаційно впливати на противника [3].

Аналіз наукових видань та мас-медіа [1; 2; 3], на кожній війні використовується зброя, і нею у цьому випадку є: російські ЗМІ та інтернет-тролі, закон-

ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

сервовані агенти впливу, які діють із залученням вітчизняних ЗМІ, вливаючи на українське суспільство через викривлення подій, що відбуваються в Україні і світі, та інтерпретацію їх у вигідному для РФ ключі [2], вороже ставлення людей з різними політичними поглядами один до одного, поширення дезінформації, а також різке розмежування населення за майновими, релігійними й іншими ознаками. Обговорюється мовне питання, точаться дискусії навколо майбутнього України та безпеки державного кордону.

Україна для самозахисту здійснила заборону на низку російських фільмів та телеканалів. Але у ворога залишилися засоби впливу через мережу Інтернет і супутникове телебачення, прихованих агентів впливу тощо.

Персонал прикордонної служби в своїй більшості має доступ до інтернету, і саме тому він є одним із джерел впливу на свідомість особового складу. Всесвітня мережа надзвичайно велика і розгалужена, тому контроль за нею неможливо здійснити силами жодної держави [4].

Як свідчить опитування військовослужбовців, 36 різних категорій, які виконують бойові завдання з відсічі збройної агресії російської федерації у Харківській області, одним із основних джерел потрапляння інформації, яка негативно впливає на персонал, є ворожі інтернет-ЗМІ, замасковані під українські та зарубіжні, якими ширяться фейкові новини про стан справ в Україні. Вони безпідставними гучними заголовками привертають до прочитання неіснуючих або перекручених подій. Ці сайти грають на почуттях та емоціях читачів за допомогою провокаційної або ж неправдивої інформації. Можна знайти і справжні факти, але такі, що зазнали інтерпретації авторів сайту. Окрім того, автори цих видань мають доступ й до українських сайтів та медіа, звідки беруть інформацію, трансформуючи її, як це вигідно їхнім замовникам.

Недостовірні інтернет-ЗМІ покликані дезінформувати насамперед населення окупованих територій про діяльність української влади та армії, а також українське суспільство і різні структури всередині нього, у тому числі Державну прикордонну службу України, для дестабілізації морально-психологічного стану та поширення страху, паніки і недовіри до дій тих, хто намагається відстояти цілісність, незалежність, єдність та державність України.

Інтернет-ЗМІ як основний інструмент негативно-інформаційного впливу використовують псевдоновини та маніпуляції суспільною думкою завдяки розміщенню матеріалів недостовірного характеру, а якщо інформація стосується України, то матеріал отримує найгучніший заголовок. На різних сайтах можна прочитати чимало статей, спрямованих проти української влади та армії, Державної прикордонної служби України, зокрема, перших характеризують

як “київську хунту”, а військових називають “карателі” або “націоналістичні батальйони” тощо.

Як найбільш незалежний, об’єктивний та нецензурований вид мас-медіа, мережні ЗМІ мають усю повноту інформаційної незалежності, а відтак й інструменти протидії інформаційній війні в Україні, використовуючи власний контент для “знезараження” неправдивої агресивної інформації щодо нашої держави [5]. Також не варто недооцінювати діяльність інтернет-тролів, які діють під прикриттям, видаючи себе за звичайних українських користувачів.

З огляду на зазначене вбачається за необхідне вироблення системного, наступального підходу до питань протидії та нейтралізації результатів дестабілізаційної діяльності в інформаційній сфері.

Системний підхід до протидії та нейтралізації результатів дестабілізаційної діяльності в інформаційній сфері акцентує на комплексному використанні засобів, методів та стратегій для забезпечення інформаційної безпеки. Цей підхід передбачає аналіз і оцінку потенційних загроз, розробку інтегрованого програмного забезпечення для виявлення та захисту від інформаційно-психологічного впливу, врахування психологічних аспектів впливу на особовий склад, а також використання технологій для моніторингу, виявлення і нейтралізації інформаційних атак. Важливими складовими є також навчання та підвищення обізнаності серед особового складу і населення, здатного ідентифікувати та протистояти дестабілізаційним інформаційним впливам.

Наступальний підхід у контексті протидії та нейтралізації дестабілізаційної діяльності в інформаційній сфері означає активне ведення інформаційних операцій, спрямованих не лише на оборону, але й на здійснення впливу на противника та його діяльність. Це передбачає розробку і використання контенту, що має на меті підірвати довіру до інформації противника, формувати позитивний образ власних сил та ідей, а також активне використання кіберзасобів для перехоплення ініціативи в інформаційному просторі.

Загальновідомо, що стійка ідейна переконаність населення, вплив на психологічний стан і поведінку людей здебільшого забезпечуються шляхом використання інформаційної інфраструктури та медійного простору, деструктивний вплив на які має руйнівні наслідки для формування національної свідомості. Отже, саме завдяки впливу на морально-психологічний стан противника і досягається перемога в інформаційно-мережних війнах [6].

Інформаційний вплив на персонал ООДК – це дія словом, інформацією, спрямованою на свідомість прикордонників. Її часто називають інформаційно-пропагандистською, ідеологічною, психологічною дією.

На переконання О. Сенченко, інформаційно-психологічний вплив побудований більше на якісному

ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

аспекті інформаційних повідомлень (текстів) надруковано (видано в ефір), та досягло мети і сприйнято споживачами. Визначальними особливостями поняття “інформаційна війна” і “психологічна війна” є і те, що інформаційна війна ведеться здебільшого в так званому кібернетичному просторі, тоді як психологічна – у просторі соціальному [6].

Той факт, що негативний інформаційний вплив здійснюється приховано, значно ускладнює не лише протидію його проявам на відповідному рівні, а й виявлення самих інформаційно-психологічних впливів і суб'єктів їх здійснення; важко розрізнити, де правда, а де брехня. Можна зробити висновок, що сучасний інформаційно-психологічний вплив наразі перетворився на основну форму протистояння між Україною та Росією та їхніми силовими структурами, для ведення якого використовуються різноманітні технології, мета яких – деструктивний вплив на суспільство. Зі сфери боку, дезінформація і відверта брехня є класичними елементами негативного інформаційного впливу.

Процеси інформатизації суспільства торкаються і органів охорони державного кордону та інших військових формувань. Проблеми розроблення стратегій і технологій ведення інформаційного та психологічного протистояння обумовлюють появу такого стандарту морально-психологічного забезпечення персоналу, який використовується при підготовці та навчанні особового складу на тактичному й оперативному тактичному рівнях і проводиться як протидія негативним інформаційно-психологічним впливам на персонал, що сприяє забезпеченню інформаційно-психологічної безпеки особового складу Державної прикордонної служби від інформаційного впливу ворога.

Відповідно до викладеного вище, метою захисту від інформаційно-психологічного впливу є безпека для органів управління прикордонного загону, особового складу; забезпечення ефективного управління служби; зміцнення морально-психологічного стану персоналу. Основними завданнями боротьби з інформаційно-психологічним впливом на персонал від дій противника є: підготовка офіцерів органів роботи з персоналом до забезпечення інформаційно-психологічної безпеки; аналіз і прогнозування суспільно-політичної й інформаційної обстановки у районах виконання завдань, рівня їх впливу на персонал органу охорони державного кордону; збирання й узагальнення інформації про вірогідні джерела, засоби, канали та об'єкти негативного інформаційного впливу; роз'яснення рішень керівництва країни та завдань керівництва, що стоять перед органом охорони державного кордону; підготовка особового складу, розкриття методів та способів оброблення й оцінювання інформаційного впливу; нейтралізація інформаційного впливу противника з метою недопущення деморалізації, дезінформації персоналу і зниження рівня їх морально-психологічного стану; проведе-

ння інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на особовий склад органу охорони державного кордону та населення у районах виконання завдань; організація запобіжних (профілактичних) заходів щодо поширення неправдивих чуток серед персоналу, випередження неправдивих чуток, тривожних висловлювань та протиправних дій, спрямованих на погіршення морально-психологічного стану персоналу органу охорони державного кордону тощо.

Забезпечення інформаційно-психологічної безпеки персоналу органу охорони державного кордону полягає в організації та здійсненні заходів, що спрямовані на регуляцію, зокрема, обмеження, інформаційних потоків; організацію інформаційних потоків (у тому числі ініціювання поширення певної інформації); поширення методів і засобів оброблення інформації та її оцінювання; формування колективного (групового) соціально-психологічного захисту; формування індивідуального психологічного захисту особистості [7; 8; 9].

Стійкі компоненти – це особливості психічних пізнавальних процесів (відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, увага, мислення), які притаманні представнику конкретної військової професії, психічні властивості особистості (військово-професійна спрямованість, риси характеру, які необхідні для цієї спеціальності), професійна майстерність, фізична витривалість та психологічна стійкість. Динамічні компоненти психіки – це: ситуативні почуття (упевненість, гордість, ненависть, горе, страждання тощо) та психічні стани (емоційне піднесення, ентузіазм, пригніченість). Усі ці компоненти безпосередньо впливають на ефективність виконання оперативно-службового завдання прикордонниками. Вони спроможні як стимулювати поведінку індивіда, мобілізувати його психічний потенціал для якісного виконання завдання, так і дезорганізувати його діяльність.

Висновки. Проаналізовано використання інформаційно-психологічного впливу проти персоналу Державної прикордонної служби України в умовах інформаційної війни та визначено методи протидії. Виявлено, що інтернет-медіа, використані противником як засіб інформаційної боротьби, мають на меті впливати на поведінку та менталітет населення і прикордонників. Аналіз показує, що негативний інформаційно-психологічний вплив ускладнює не лише протидію його проявам, але й виявлення самих впливів та суб'єктів їх здійснення.

Встановлено, що сучасний інформаційно-психологічний вплив став однією з основних форм протистояння між Україною та Росією.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у шляхах формування готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційному впливу у полоні противника.

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

ЛІТЕРАТУРА

1. Брижко В.М. та ін. Є-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія. Київ : НДЦПІ АПрІІ України, 2007. 234 с.

2. Кондратюк М.О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 41. С. 1–6. URL: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/15.pdf>

3. Сунь-Цзи. Про військове мистецтво. URL: <http://molotoff.info/advises/29-2009-0916-18-59-51/6650-sun-czi-mistectvo-vijni.html>

4. Dmitri Alperovitch Bears in the Midst: Intrusion into the Democratic National Committee. Crowdstrike. URL: <https://www.crowdstrike.com/blog/bears-midst-intrusion-democratic-national-committee/>

5. Кіца М. Особливості реклами в українських Інтернет-ЗМІ в умовах інформаційної війни. *Теле- та радіо-журналістика*. 2015. Вип. 14. С. 170–174.

6. Сенченко О. Новітні війни з використанням інформаційно-психологічної зброї. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 8. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

7. Гринько К. Інформаційно-психологічна агресія як різновид інформаційно-психологічного впливу. *Аналіз форм і засобів здійснення у інформпросторі України та стратегії протидії*. 2008. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-11395-1.html>.

8. Жарков Я., Онищук М. Інформаційно-психологічне протистояння в сучасному світі: проблемно-історичний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2007. № 16–17. С. 101–104.

9. Молдавчук В.С., Товма М.І., Ілляк О.О. Теоретичні засади реалізації морально-психологічного забезпечення дій військ: міжнародний досвід. *Честь і закон*. Харків : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2006. № 2. С. 54–58.

REFERENCES

1. Bryzhko, V.M. et al. (2007). Ye-borotba v informatsiinykh viinakh ta informatsiine pravo: monohrafiia [Is-struggle in information wars and information law: monograph]. Kyiv, 234 p. [in Ukrainian].

2. Kondratiuk, M.O. (2013). Informatsiina viina ta rol mas-media v mizhnarodnykh konfliktakh [Information warfare

and the role of mass media in international conflicts]. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*. Vol. 41. pp. 1–6. Available at: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/15.pdf> [in Ukrainian].

3. Sun-Tszy Pro viiskove mystetstvo [About military art]. Available at: <http://molotoff.info/advises/29-2009-0916-18-59-51/6650-sun-czi-mistectvo-vijni.html> [in Ukrainian].

4. Dmitri Alperovitch Bears in the Midst: Intrusion into the Democratic National Committee. Crowdstrike. Available at: <https://www.crowdstrike.com/blog/bears-midst-intrusion-democratic-national-committee/> [in English].

5. Kitsa, M. (2015). Osoblyvosti reklamy v ukrainskykh internet-ZMI v umovakh informatsiinoi viiny [Peculiarities of advertising in Ukrainian Internet media in the conditions of information war]. *Television and radio journalism*. Vol. 14. pp. 170–174. [in Ukrainian].

6. Senchenko, O. (2014). Novitni viiny z vykorystanniam informatsiino-psykholohichnoi zbroi [The newest wars with the use of informational and psychological weapons]. *Bulletin of the Book Chamber*. No. 8. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].

7. Hryenko, K. (2008). Informatsiino-psykholohichna ahresia yak riznovyd informatsiino-psykholohichnoho vplyvu [Informational and psychological aggression as a type of informational and psychological influence]. *Analysis of the forms and means of implementation in the information space of Ukraine and countermeasure strategies*. Available at: <http://ua.textreferat.com/referat-11395-1.html>. [in Ukrainian].

8. Zharkov, Ya. & Onyshchuk, M. (2007). Informatsiino-psykholohichne protyborstvo v suchasnomu sviti: problemno-istorychnyi analiz [Informational and psychological conflict in the modern world: problem-historical analysis]. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*. No. 16–17. pp. 101–104. [in Ukrainian].

9. Moldavchuk, V.S., Tovma, M.I. & Illiuk, O.O. (2006). Teoretychni zasady realizatsii moralno-psykholohichnoho zabezpechennia dii viisk: mizhnarodnyi dosvid [Theoretical foundations of the implementation of moral and psychological support for military actions: international experience]. *Honor and law*. Kharkiv, No. 2. pp. 54–58. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

“Тому, можливо, відомо, що лідер війська – суддя людської долі, людина, від якої залежить, чи нація житиме в спокої, а чи в небезпеці...”

*Сунь Цзи
китайський стратег і мислитель*

“Завтрашній день – найважливіша річ у житті. Він відвідує нас опівночі. Чудово, коли він приходить і віддається прямо в наші руки. Він сподівається, що ми хоч чомусь навчилися відучора”.

*Джон Уейн
американський актор*

